

Prof. dr hab. inż. arch. Krzysztof Ingarden
Wydział Architektury i Sztuk Pięknych
Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
ul. Gustawa Herlinga Grudzińskiego 1,
Kraków

Kraków, 20.10.2023

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr inż. arch. Kamila Drzewińskiego

pt. „Architektura cyklu w japońskiej sztuce budowania”

Promotor:

dr hab. inż. arch. Joanna Giecewicz

Podstawa opracowania recenzji:

a/ umowa o dzieło dot. wykonania recenzji

b/ egzemplarz rozprawy.

1. Opis formalny pracy.

Rozprawa została przedstawiona do recenzji w formie książki formatu A4, o objętości 430 stron. Praca zawiera siedem rozdziałów merytorycznych plus bibliografia, tabele i spis ilustracji.

2. Struktura pracy i tematyka rozdziałów: Praca skonstruowana jest poprawnie i składa się z następujących części / rozdziałów:

1. **Wstęp** - zawiera informacje dotyczące celów pracy, metody badawczej, stanu wiedzy i zakresu tematycznego, czasowego oraz terytorialnego, także ogólne informacje na temat języka japońskiego, podziału na epoki w historii Japonii i używanego kalendarza.

2. **Architektura cyklu – próba definicji**

W tym rozdziale autor definiuje tezę pracy. Ponadto wprowadza nas w tematykę związaną z postrzeganiem cyklu, czasu i przestrzeni w kulturze, języku i architekturze Japonii. Podejmuje także próbę sformułowania definicji terminu *architektury cyklu*.

3. **Japończycy i starożytne prototypy architektoniczne Japonii**

Rozdział jest próbą wprowadzenia do tematyki prototypów architektonicznych i historii architektury japońskiej. W tym kontekście poruszona jest problematyka japońskości w architekturze;

4. **Sintoizm jako dziedzictwo starożytnych wierzeń oraz początki jego architektury**

Rozdział poświęcony jest wprowadzeniu do sintoizmu i do różnych charakterystycznych dla sintoizmu rytuałów, ze szczególnym rozwinięciem zagadnień cyklu festiwalowego *matsuri*.

5. **Architektura sintoizmu świątynnego**

Rozdział ten poświęcony jest procesom rozwoju architektury świątyni sintoistycznych, począwszy od miejsc praktyk starożytnych kultów Japonii i procesów transformacji, jakie ostatecznie doprowadziły do wykształcenia się obiektów świątynnych. Rozdział zawiera współczesną klasyfikację świątyni, a także opis związanych z nimi stylów architektonicznych.

6. **Architektura cyklu – świątynia sintoistyczna Ise jingū**

Rozdział zasadniczy pracy, poświęcony jest świątyni Ise jingū, zawiera informacje dotyczące prawdopodobnych początków świątyni, a kolejne podrozdziały poświęcone są architekturze świątyni, symbolice jej elementów, jak i rytuałowi odnowy obiektów świątynnych *shikinen-sengū*.

7. Zakończenie

Podsumowanie pracy stanowią podrozdziały poświęcone perspektywie dalszych badań. Znajdują się tu również spisy tabel i ilustracji oraz informacje na temat bibliografii.

3. Uwagi recenzenta:

3.1. Problematyka zakresu badań i ich realizacji:

Doktorant podjął się ambitnego zadania opracowania monograficznego dotyczącego wyjątkowego na skalę światową fenomenu, jakim jest świątynia Ise w Japonii – jako przykładu architektury cyklu. Temat świątyni Ise z racji wyjątkowego jej znaczenia w kulturze japońskiej jest dobrze znany w literaturze światowej, w tym także w polskiej literaturze z zakresu badań japonistycznych i architektonicznych. Jednak z reguły zakres informacji podawanych w literaturze polskiej nie wychodzi ponad pewien poziom ogólności. W obecnym przypadku zakres badań jest poszerzony i temat potraktowany jest dokładniej i co istotne wieloaspektowo – począwszy od przedstawienia informacji sintoizmie, o początkach rytuałów i związanych z nim i o tymczasowych formach przestrzennych związanych z festiwalami *matsuri*, poprzez wczesne formy budownictwa i prototypy współczesnej architektury świątynnej, do przedstawienia typologii stylistycznej architektury sintoizmu. Głównym obiektem poddanym badaniom jest oczywiście świątynia Ise. W pracy znajdujemy przedstawienie historycznych początków świątyni, opis architektury i stylu świątyni, związanej z obiektem symboliki i znaczeniami rytuałów odbudowy.

Szczególne znaczenie w pracy ma fakt, iż Doktorant w swoich badaniach miał możliwość wykorzystania specjalistycznej literatury japońskiej i własnych obserwacji dokonanych in situ podczas swoich wielokrotnych pobytów w Japonii. Zatem w badaniach zastosowano metody bezpośrednie i pośrednie: badania in situ, inwentaryzacja fotograficzna, praca ze źródłami historycznymi, uzupełnione analizą przykładów, waloryzacją i wnioskami syntetycznymi. Metodologia pracy jest poprawnie przyjęta.

Rozdział 3., poświęcony jest historii i prototypom architektonicznym Japonii. Tytuł rozdziału wskazuje na zamiar przedstawienia historycznego kontekstu japońskiej architektury. Zadanie badawcze jest istotnie ważne bowiem omówienie zagadnienia prototypów rodzimych form w kontekście znaczenia świątyni Ise, a także w odniesieniu do poruszonego tu przez autora tematu szerszego – dotyczącego problematyki „japońskości” japońskiej architektury jest zadaniem ciekawym i ważnym. Jednak autor omawia temat w sposób dość ograniczony do rozważań na temat znaczenia słowa architekt w Japonii, do zwrócenia uwagi na rolę drewna w budownictwie tradycyjnym (przytacza przykład drewnianych konstrukcji *kiwari-jutsu*), oraz do omówienia ograniczonej roli kamienia w tradycji japońskich budowli.

Odnosnie prototypów japońskiej architektury dowiadujemy się niewiele. Autor, pomimo iż podaje informację o istnieniu ok. tysiąca zrekonstruowanych obiektów z czasów *jomon* (str.69), przedstawia jedynie dwie fotografie rekonstrukcji takich obiektów (il14-15). Doktorant podsumowuje zagadnienie, powołując się na autorów japońskich, iż dokładne odtworzenie najstarszych form architektury jest zasadniczo niemożliwe, choć jednocześnie stwierdza iż „z pewnością obraz świętej architektury starożytnej Japonii jaki wylania się w wyniku tych prac (nowych wykopalisk archeologicznych-aut.) spod warstw mitologicznych wart jest pokazania szerszemu kręgowi odbiorców, szczególnie na zewnątrz, poza Japonią. (str.78). Nieco dalej Doktorant komentuje wystawę” *Japan in Architecture. Genealogies of its transformation*” z roku 2018, na której przedstawione zostały wyniki badań historycznych i próby rekonstrukcji najstarszych form architektury, jednak i ten wątek podsumowuje stwierdzeniem: „Chociaż podobieństwa wielu cech są niezaprzeczalne, trudno jednoznacznie wskazać co jest zbiegiem okoliczności, co wynikiem inspiracji, a co wynikiem historycznej ewolucji.” (str.80). Zdaniem recenzenta przedstawienie historycznego kontekstu a nawet w formie hipotez, to temat ciekawy, szkoda, iż autor tych historycznych form architektury nie zilustrował w sposób dokładniejszy w tym rozdziale. Dałoby także wspaniałą możliwość stworzenia właściwego tła i przejścia do kolejnego poruszonego przez Doktoranta tematu - „jak Japończycy postrzegają własną tożsamość”, czyli do szeroko dyskutowanej w Japonii do dziś dnia w różnych dziedzinach sztuki i nauk społecznych problematyki „nihonjinron” (teorii japońskości), którą autor referuje w oparciu o wybór autorów, organiczny do Oshimy Tadashiego i Araty Isozakięgo.

Dalej w rozdziale wzmiankowany jest temat architektonicznego stylu *teikan*, będącego próbą kreowania architektury narodowej w okresie Meiji. Styl ten był reakcją na zachodni historyzujący eklektyzm stylistyczny który rozpowszechnił się na początku XX stulecia w Japonii po wprowadzeniu nauczania architektury zachodniej na uniwersytecie tokijskim (pierwszym profesorem architektury był Brytyjczyk, Josiah Conder, 1852-1920). Jednak i w tym przypadku brakuje ilustracji przykładów tego stylu, który miał tak niezwykle istotny wpływ na kształtowanie wizerunku współczesnych miast poprzez budowę licznych obiektów publicznych w Japonii.

W podrozdziale zatytułowanym „Współczesne dziedzictwo prototypów japońskiej architektury” dowiadujemy się o dwóch pracach Kenzo Tange, nawiązujących do form historycznych. Pierwszym jest projekt konkursowy z 1942 „Greater East Asian Co-Prosperity Sphere Memorial Hall”, w których widoczne są nawiązania do form świątyni Ise. Drugim jest przykład ratusza w Takamatsu, w którym Kenzo Tange sięgnął do wzorów architektury drewnianej, odwzorowując jej formy w i konstrukcje w żelbecie. Zdecydowanie brakuje innych ważnych przykładów tego autora, jak „Hiroshima Peace Memorial Hall” w którym widać elementy nawiązujące do architektury okresu *jomon*, a także do układu Phoenix Hall i elementów elewacji willi Katsura (patrz komentarz A.Isozaki w książce *Japan-ness in Architecture*), czy budynki olimpijskie w Tokio w których widać inspiracje dachami świątyni Horyu-ji, a

także projektu koncepcyjnego planu Tokio z roku 1960, w którym budynki publiczne nawiązują do tradycyjnych krzywizn dachów świątynnych.

Dalej w rozdziale 3. autor przechodzi do krótkiego omówienia architektury realizowanej w drewnie przez Kengo Kumę i w betonie przez Tadao Ando. Takie dość pobieżne ujęcie tego ważnego zagadnienia pozostawia czytelnika z poczuciem niedosytu, gdyż historia współczesnej architektury japońskiej i jej zmagania o stosowanie japońskich wzorów historycznych to niezwykle szeroki i pasjonujący temat. Można tu było poszerzyć informacje o realizacjach stylu *teikan*, a także zwrócić uwagę na nurt modernizmu japońskiego, który mimo deklarowanej ahistoryczności, w Japonii wykształcił formy lokalne, świadczące o swoistym udomowieniu stylu międzynarodowego. Jako przykłady można tu podać np.: architektów generacji wczesnych modernistów, takich jak Sutemi Horiguchi (1895–1984) i grupę o nazwie Koło Japońskich Architektów Secesjonistów (*Bunri ha Kenchikukai*)¹. Horiguchi projektował obiekty o niewielkiej skali, jego projekt domu o nazwie *Sinen so* z 1926 r. był połączeniem form modernistycznych z formą tradycyjnego pawilonu herbacianego. Nawet późniejsi modernistyczni puryści, tacy jak Junzo Sakakura nie byli wolni od przemykania japońskości do swych projektów. Projekt Pawilonu Japonii na Światowej Wystawie w Paryżu w 1937 r. jego autorstwa stał się symbolem postępowego modernizmu w architekturze japońskiej, jednak i on wplata wzory japońskie w rysunek ściany. Arata Isozaki w książce *Japan-ness in Architecture* stwierdził, iż *osiągnięcia wynikają z powtarzającego się w Japonii procesu mediacji między modernizacją a tradycją*. Także i prace Isozakiego, pomimo innej metodologii i braku dosłowności osadzone są w tradycji japońskiej i można by je tu przytoczyć (np. Tsukuba Center Building w Tsukuba). Tak więc temat jest niezwykle pasjonujący i szeroki, z pewnością szerszy niż jego ujęcie w rozdziale 3.

Rozdział 4. Wśród rytuałów sintoistycznych przedstawionych przez Doktoranta w rozdziale, jest jeden szczególnie interesujący architektów. Rytuał związany jest z ceremonią rozpoczynania budowy (w naszej tradycji pewną analogię stanowi kamień węgielny), w Japonii jest to *jichinsai* (rytuał uspokojenia ziemi) połączony z *kuwaire* (otwarcie gruntu). Recenzent z dużą satysfakcją przeczytał zamieszczony opis *jichinsai*, bowiem osobiście miał okazję uczestniczyć w tej ceremonii prowadzonej przez kapłana sintoistycznego przy budowie Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej w Krakowie w roku 1994. Otwarcia gruntu dokonali wtedy Arata Isozaki i Andrzej Wajda. Przy okazji tamtej budowy odbył się jeszcze jeden rytuał sinto (Doktorant o nim nie wspomina) – kończący wznoszenie konstrukcji dachu, *jotoshiki*, u nas „wiecha”. Japońskie *jotoshiki* to ceremonia modlitwy o bezpieczeństwo budynku. Zwykle odbywa się, gdy podstawowa konstrukcja dachu jest ukończona. Same ceremonie są bardzo sformalizowane.

¹ Bunri ha Kenchikukai, tłum. z j. jap.: Stowarzyszenie / Koło Japońskich Architektów Secesjonistów, założone w 1920 r. przez grupę studentów Uniwersytetu Tokijskiego: Sutemi Horiguchi 1895–1984, Kikuji Ishimoto 1894–1963, Mamoru Yamada 1894–1966, Keichi Morita 1895–1984 i inni.

Podrozdział 4.3.3. Sformułowanie tytułu tego podrozdziału **Architektura i urbanistyka japońskich miast a *matsuri*** pozwala sądzić, iż rozdział zawierać będzie analityczny przegląd japońskich miast i architektury pod kątem możliwości realizowania w nich wydarzeń *matsuri*. Jednak rozdział zawiera jedynie wnioski podane za Aratą Isozaki stwierdzające, iż z reguły teren wydarzeń festiwalowych zawsze jest tymczasowy i amorficzny, a układy miast japońskich tradycyjnie nie posiadały placów dedykowanych *matsuri*, a jedynie przestrzenie ulic, które okazjonalnie stają się miejscem świętym. Tematyka rozdziału jest ilustrowana ilustracjami 27-33, z czego ilustracje 27-30 przedstawiają plan jednego miasta, Kioto i lokalizację festiwalu *gion*, brak jest innych przykładów uzasadniającą liczbę mnogą zastosowaną w tytule przez autora. Ponadto w tekście rozdziału brak odnośników do poszczególnych ilustracji. Recenzent nie znalazł też w rozdziale rozważań na temat wzmiankowanego w tytule problemu **architektury a *matsuri***, (poza ilustracjami na str. 72-73 przedstawiającymi tymczasowe połączenie platformy festiwalowej z budynkiem w celu wejścia na platformę). Jako że problem **urbanistyka miast japońskich a *matsuri*** sformułowano w liczbie mnogiej, a omówiony jest na podstawie jednego przykładu - może zatem należałoby odpowiednio skorygować tytuł rozdziału lub uzupełnić o przykłady innych miast..

Podrozdział 5.2. Tytuł rozdziału **Rola natury w planie świątyni sintoistycznej**, sugeruje, iż omawiane będą plany świątyń i wpływ natury na ich kształtowanie. Recenzent pragnie zauważyć, iż rozdział poświęcony jest raczej problemowi **lokalizacji** świątyń w relacji do naturalnego krajobrazu: „Wiele ze świątyń ulokowanych jest bezpośrednio w naturalnym krajobrazie, na przykład na górskim zboczu, na skale w pobliżu wybrzeża czy też w gęstym lesie lub niedaleko wodospadu, rzeki lub jeziora.” (str.195), autor wspomina też o „świętych zagajnikach” świętych górach, głazach, świętych drzewach – jako manifestacjach *sacrum* (str 197-200) – w istocie chodzi tu bardziej o sprawę wykorzystania elementów natury w relacji do **miejsca lokalizacji** świątyni. Natomiast wzmiankowane w tytule plany świątyń w rozdziale nie są omawiane. Recenzent sugeruje i w tym przypadku – rozważenie, czy nie można by sformułować tytułu rozdziału bardziej precyzyjnie.

Podrozdział 5.4.2. Układ przestrzenny świątyni sintoistycznej. Doktorant o rozwiązaniach przestrzennych świątyń pisze, następująco: „Sanktuaria sintoizmu świątynnego charakteryzują się bardzo dużym zróżnicowaniem i nie ma jednego modelu przestrzennego, który mógłby opisać je wszystkie... Niemniej jednak, poprzez długi okres przemian i historycznych reorganizacji, kompleksy te wykształciły specyficzne rozwiązania, które jednoznacznie pozwalają nam dzisiaj stwierdzić, że mamy do czynienia z obiektem sintoistycznym – już poprzez zapoznanie się z ich ogólnym planem” (str.206). Autor wspomina o świętych płotach *tamagaki*, bramach *torii* i drodze prowadzącej do obiektu głównego, *shintai*. Pisze dalej, iż „ilość i funkcja budynków zależą od świątyni; te najbardziej skomplikowane mogą posiadać rozbudowane funkcje związane z zapewnieniem rozrywki dla *kami* (na przykład scenę dla ceremonialnej muzyki, rytualnych tańców), dostarczaniem rytualnych darów, administracją, itd. Niektóre z kompleksów są niezwykle rozległe,

gdyż zawierają szereg mniejszych świątyń, sanktuariów dedykowanych bóstwom o różnej randze.” Wzmiankowana różnorodność układów przestrzennych byłaby z pewnością łatwiejsza do zrozumienia dla czytelnika niezaznajomionego z architekturą Japonii, gdyby autor zdecydował się na przytoczenie kilku ilustracji: rysunków z planami układów świątynnych reprezentatywnych dla różnych rozwiązań przestrzennych świątyń.

Podobna sytuacja mam miejsce w **podrozdziale kolejnym 5.4.3.**, w którym Doktorant wymienia nazwy obiektów wchodzących w skład kompleksów świątynnych – przykładowo, takich jak *sando* (droga do świątyni), *juyosho* (świątynna recepcja), *haiden* (obiekt dla wiernych) itd... Terminy i związane z nimi typy obiektów byłyby łatwiejsze do zrozumienia przez architektów, gdyby zilustrowane zostały chociażby prostymi schematami rysunkowymi.

Rozdział 6. zatytułowany Architektura cyklu. świątynia sintoistyczna Ise jingu – jest głównym rozdziałem opracowania. Zawiera omówienie teorii dotyczących mitologicznych i historycznych początków świątyni i jej źródeł formalnych. Kolejne podrozdziały ciekawie opisują architekturę świątyni, styl architektoniczny, znaczenie i symbolikę świątyni.

Architektura świątyni Ise, jest poglądowo doskonale przedstawiona poprzez materiał fotograficzny, jednak z punktu widzenia metodyki opisu dzieł architektonicznych, cenne byłoby uzupełnienie całości kompletem bardziej szczegółowych rysunków, wraz z detalami budowlanymi, a także opisem technik i detali ciesielskich wykorzystywanych przy budowie świątyni Ise. Rysunki zaprezentowane na stronie 253 nie posiadają polskich wyjaśnień terminów japońskich, rysunki świątyń Naiku i Geku na stronach 288-293 ograniczają się do przedstawienia dwóch elewacji i jednego przekroju poprzecznego które mają charakter schematyczny. Nadmienić należy, iż szczegółowe przekroje świątyń są dostępne w literaturze angielsko- i japońsko-języcznej. Ponadto wzbogacenie pracy o rysunki detali ciesielskich stosowanych w przy konstrukcji świątyni zdecydowanie przybliżyłoby czytelnikowi zakres i charakter stosowanych tradycyjnych technik budowlanych i podniosło walory dokumentacyjne opracowania.

3.2. Sformułowanie zadania badawczego i tezy pracy

Sukces pracy badawczej w dużym stopniu zależy od właściwego sformułowania zadania i hipotezy badawczej, która powinna być czytelna i zrozumiała, aby przeprowadzenie badań, w logiczny sposób mogło tezę badawczą zweryfikować - potwierdzić lub obalić. Zaproponowana przez Doktoranta teza jest sformułowaniem jasnym i czytelnym (co jest nota bene rzadkim przypadkiem w rozprawach doktorskich), jednak proponuję chwilę zastanowienia nad konsekwencjami badawczymi tej tezy. Przedstawiona w rozdziale 2.1. teza pracy brzmi następująco:

GMW.

„Zrytualizowana nierozłączność czasu i przestrzeni sintoistycznego sacrum jest obecna w architekturze cyklu.” (str 48.)

Zastanowić się można czy zaproponowana tu teza daje możliwość ustanowienia zadania badawczego zakładającego różne warianty rozstrzygnięcia, a zatem możliwość naukowej weryfikacji, czy też jest swoistym końcowym wnioskiem autorskim? Podstawowymi pojęciami wchodzącymi w relację są tu: „architektura cyklu” oraz „nierozłączność czasu i przestrzeni sinoistycznego sacrum”.

Dla czytelnika nie jest całkiem oczywiste, gdzie ulokowana jest badana w pracy wątpliwość i związane z tą sytuacją zadanie badawcze? Zatem aby sprawdzić poprawność tezy należałoby wyjaśnić:

- a) Jak Doktorant definiuje architekturę cyklu?
- b) Jak Doktorant rozumie problem nierozłączności czasu i przestrzeni sintoistycznego sacrum.

Doktorant wprowadzając termin „Architektury cyklu” definiuje go następująco:

Termin ten odnosi się do wydarzenia, które nie jest jednorazowym fenomenem, ale u swoich podstaw jest zjawiskiem cyklicznym, opisanym równym interwałem czasu, w którym „wiecznie na nowo” odtwarzany jest jego oryginalny porządek, lub chociaż jego oryginalne zamierzenie czy symboliczne znaczenie. (str.52)

Autor pisze również, iż na potrzeby pracy przyjął *koncepcję czterowymiarowości architektury* i w połączeniu z określeniem architektury (za Isozakim) jako *wydarzeniem – zaproponował interpretację nierozłączności zarówno czasu, przestrzeni, jak i kontekstu jako cechy japońskiej architektury cyklu (str.52)*

Z tych wyjaśnień autorskich wynika, iż architektura cyklu definiowania jest apriori przez autora jako architektura nierozłączności czasu przestrzeni i kontekstu, w tym przypadku kontekstu sintoistycznego sacrum. Mając powyższe na uwadze, jest rzeczą w zasadzie oczywistą, iż stan rzeczy opisany w tezie doktoratu, a więc: *nierozłączność czasu i przestrzeni sintoistycznego sacrum **jest obecna** w architekturze cyklu* – wynika to bowiem z przyjętej definicji architektury cyklu. Mamy tu zatem do czynienia z pewnym rodzajem tautologii. Jeżeli cechą architektury cyklu z definicji jest owa nierozłączność, to jednocześnie nierozłączność ta musi być ona obecna w architekturze cyklu. Zdaniem recenzenta Doktorant zaproponował w pracy autorską **definicję architektury cyklu** będącą jednocześnie **tezą dysertacji apriori**, powstałą z logicznego przekształcenia samej definicji. Nie zmienia to jednak faktu, iż przytoczone w pracy wywody i przykłady uprawdopodobniają poprawność założonej definicji, a więc i tezy.

Warsztat naukowy - podsumowanie:

Doktorant przedstawił dobrze zarysowany program badawczy będący wyrazem zainteresowań autora architekturą japońską w szczególności zjawiskiem rytualności obrzędów sintoistycznych, w tym o fenomenie cyklicznej odbudowy świątyni w Ise, proponując jednocześnie termin „architektura cyklu” w celu klasyfikacji zjawisk architektonicznych poddanych cyklicznej odnawialności w kulturze Japonii.

Podkreślić należy, iż:

- Autor dobrał stosowną i liczną literaturę, w tym w języku angielskim i japońskim i przedstawił zwięzły przegląd stanu badań i najważniejszych jego zdaniem pozycji w odniesieniu do zadania badawczego;
- Zdefiniował obszar badań, przyjął poprawne metody badawcze, przedstawił tezę pracy i wnioski;
- Podjął ciekawą próbę dokumentacji i opracowania doboru kryteriów opisu i oceny badanych przykładów, w tym szczególnie kompleksu świątynnego Ise;
- Wykazał się umiejętnością w przeprowadzeniu analiz badanych obiektów;
- Opracował jasny układ rozdziałów i czytelny projekt graficzny książki, choć tu recenzent sugerowałby przypisanie tematyczne zdjęć i ilustracji do tematyki podrozdziałów;
- Bardzo dobrze dobrany został fotograficzny materiał ilustracyjny dotyczący świątyni Ise – zdjęcia są dobrej jakości bardzo dobrze ilustrują temat;
- Tekst napisany jest językiem poprawnym.

4. Ocena końcowa.

Podjęty temat dysertacji jest bardzo ciekawy z kilku powodów: jest przeprowadzonym badaniem historycznego obiektu świątynnego w Japonii i próbą określenia perspektywy teoretycznej szerszego zjawiska cykliczności w architekturze japońskiej. Autor przeprowadził dyskusję na temat kulturowego znaczenia świątyni Ise i związanych z nią festiwali *matsuri*. Praca jest też na próbą opracowania, a także wyjaśnienia japońskiej terminologii związanej z budową i stylistyką architektury świątyń sintoistycznych.

Przy akceptacji dla przyjętej przez Doktoranta tematyki badań, recenzent pragnie jedynie zwrócić uwagę na następujące zagadnienia:

- Praca zyskała by na czytelności i w związku z tym na jakości, gdyby, na ile to możliwe, mogła być uzupełniona o bardziej szczegółowe informacje, takie jak:
 - pogładowy **materiał ilustracyjny** dotyczący historycznego kontekstu - najstarszych relikwów japońskiej architektury i urbanistyki a także architektury okresu Meiji (np. styl teikan) do których autor nawiązuje w rozdziale 3 zatytułowanym **Japończycy i starożytne prototypy architektoniczne Japonii**;

- Autor w rozdziale 3. prowadzi dyskusję dotyczącą japońskości w architekturze, jednak czytelnik mniej zorientowany może nie zrozumieć lub nie znać przykładowych obiektów lub stylistyk, do których taka dyskusja się odnosi. Poruszony problem japońskości, bardzo oczywiście ciekawy, mógłby być albo szerzej i dokładniej przedstawiony wraz z podaniem przykładów w formie ilustracji, lub też całkiem pominięty, jako że jedynie luźno odnosi się do głównej problematyki dysertacji – świątyni Ise i problemu cykliczności w kulturze i architekturze japońskiej.
- Architektura świątyni Ise, będąca głównym tematem dysertacji jest doskonale przedstawiona poprzez materiał fotograficzny, jednak z punktu widzenia metodyki opisu dzieł architektonicznych, cenne byłoby uzupełnienie całości kompletem bardziej szczegółowych rysunków, wraz z detalami budowlanymi, a także opisem technik i detali ciesielskich wykorzystywanych przy budowie świątyni Ise.
- Z problemem interpretacji badań wiąże się poruszona już wcześniej uwaga odnośnie sformułowania tezy badawczej. Recenzent jest zdania, iż badanie naukowe, także w zakresie historii i teorii architektury powinno być czytelnie przeprowadzone pod kątem możliwości weryfikacji założeń teoretycznych.

Powyższe uwagi nie umniejszają pozytywnej oceny ambitnie podjętej przez Doktoranta tematyki pracy. Autor zaprezentował w pracy swoją pasję i fascynację architekturą Japonii, zebrał też duży materiał historyczny i ilustracyjny. Zaznaczyć należy, iż autor dzięki studiom w Japonii, mógł sięgnąć i posiłkować się literaturą japońską, a także wykonać badania i fotografie osobiście na miejscu. Przedstawioną pracę doktorską, przeprowadzenie opisu badanego obiektu i jego analiz w całości oceniam pozytywnie.

5. Podsumowanie:

Podsumowując, pragnę stwierdzić, iż rozprawa doktorska **mgr inż. arch. Kamila Drzewińskiego pt. „Architektura cyklu w japońskiej sztuce budowania”** jest pracą oryginalną i ciekawą - jest autorskim osiągnięciem stanowiącym wartościowy wkład w zakresie badań nad architekturą Japonii.

Zdaniem recenzenta praca odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim i spełnia warunki określone w art.13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Z 2003 r. nr 65, poz 595 z późn. zm).

Wnoszę o dopuszczenie pracy do publicznej obrony przez Radę Naukową Dyscypliny Architektura i Urbanistyka Politechniki Warszawskiej.

prof. dr hab. inż. arch. Krzysztof Ingarden

